

BATININ KİMLİKLENMESİ'NDE ÖTEKİNİN YERİ

DOÇ. DR. HÜSNIYE CANBAY TATAR*

GİRİŞ

Batı, zihinsel haritasını oluştururken daima kendisini öteki karşısında konumlandırmıştır. Bazen fiilen bazen de kültürel olarak bu yolu tercih etmiştir. Bu süreçte kendisini merkeze yerleştirip kutsarken, tehdit algılamasına bağlı olarak, diğerlerini farklı mesafelerde ötelemiştir. Öteleme faaliyetiyle karşındakine çeşitli kimlikler biçmiş, bu arada kendi kimliğini de bu etkileşimle belirlemiştir. Kendi aynasından yansıttığı kimliklerin görüntüsü iç açıcı olmamakla birlikte, ötekinin aynasından bakıldığında Batı'nın kimliği de pek parlak görünmemektedir. Bu çerçevede makalemiz Batıya eleştirel bir bakışı içermekle birlikte, durduğumuz nokta ötekinin yanı ve içerisi değildir. Zira sömürge olmamış bir milletin mensubu ve sömürge psikolojisi ile yüklenmiş aşağılık kompleksine sahip olmayan bir aydın geleneğinin takipçisi olarak, sömürge hayatı yaşayıp öteki olmayı fiilen yaşayanlara ya da sömürge zihniyetine saplanmış aydınlara göre bakışımız farklılık arz edecektir. Aslında Batı'nın batılı eleştirisini alıp üzerine biraz sömürge zihniyetinin mahsulü olan hakaretamiz ifadeler eklemek suretiyle tatmin sağlayan bir eleştiri zihniyeti mevcuttur. Hâlbuki Batı, Batı tarafından zaten eleştirilmektedir. Belki ince ayrıntılar ve edebî üsluplarla yapılan bu eleştiri, farklı sözlerle dile getirilmektedir. Bu tarz bir eleştiri hayranlık-nefret marjında kalmaktan öteye geçmemektedir. Hâlbuki Batıya yönelik eleştirinin, kendimize faydalı

* İnönü Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi

olması ve Batılı eleştirinin eleştirisini de içermesi bakımından, “bura’dan yapılması daha anlamlı olacaktır. Batılıların kendi medeniyetlerine olan sarsılmaz güvenlerinin öne çıkan göstergelerinden akılcılık ve pozitivizmin fay hattı zaten şiddetli kırılmalara maruz kalmış bulunmaktadır. Eleştirel bir bakış açısıyla Batıyı ele alırken amacımız Batıyı Batıdan bakarak –bunu yapmak teknik olarak mümkün olmadığından Batılının nakliyeciliğini üstlenerek- mahkûm etmek değildir. Amacımız Batılının yaptığı eleştiriye de yer vererek Batıya, olduğumuz yerden bakıp anlamaya –nihaî ve yegâne anlayış budur, demeden- çalışmaktır.

Kimlik ve Öteki

Kendimize ilişkin tecrübelerimiz her zaman dolaylıdır, dolaysız olan sadece diğerlerine ilişkin tecrübelerimizdir. Yüzümüz gibi öz benliğimizi de ayna olmadan görme imkânımız yoktur. Bu tür yansıtma, farkına varma ve bilinçlenmeyi de içerir. Başkaları ile ilişkimiz aynı zamanda kendimizle ilişkimizi de yansıtır. Bu bakımdan kimlik, çoğulluk ifade eden bir kavramdır ve başka kimlikleri içerir. Çeşit olmaksızın birlik, başkaları olmaksızın benlik olmaz.¹ Ancak başkalarının kendimizle konumlandırıldığı yer ve kendimizle diğerinin arasındaki mesafe önemlidir. Kimlikler arasındaki ilişkinin mahiyeti, kimliklerin geleceğini de belirler. İlişki, mesafeyi sürekli olarak öteleyen bir tarzda işliyorsa, gelecekte ötelenenlerin yakınlaşması bir tehdit olarak da görülürse, onunla baş etmenin fiili yolları aranır. Söz konusu yollar aşağılayıcı ve hor görücü tutum ve davranışlardan, karşısındakini tamamen yok etme çabasına kadar varabilmektedir. Her ne kadar Conolly, “kimlik var olmak için farklılığa ihtiyaç duyar ve kendi kesinliğini güven altına almak için farklılığı ötekiliğe dönüştürür”² dese de her farklılığın mutlaka tehdit olarak algılanması ya da dışlanması zorunluluğu yoktur. Kimliğin ötekiyle olan ilişkisinin daha keskin ifadesini Hall’un satırlarından takip etmek mümkündür: “Kimliği, aynı görünen, aynı hisseden, kendilerini aynı sayan insanlara bağlayan anlayış tam bir saçmalaktır. Kimlik bir süreç olarak, bir anlatı olarak, bir söylem olarak daima Öteki’nin konumundan anlatılır.”³ Bu iddianın bütün kimlikler için doğru olduğunu söylemek mümkün değilse de Batı toplumlarının kimliklerinin oluşumu, bu görüşün onlar açısından en azından doğruluğunu, ziyadesiyle de tatbikini göstermektedir. Kimlik, farklılığı oluşturmak yoluyla sağlamlaştırılırken, ötekilik inşa edilmek suretiyle de kimliğe özgüven kazandırılmıştır. Farklılığın tanımlanması, kimliğin mantığı içinde yer etmiş olan bir gerekliliktir; ötekiliğin inşa edilmesi ise bu mantığın içine kolayca sızan bir ayartmadır. Onun bu özelliği, sürekli işlerlik içerisinde olmasında ve siyasi araçlarla

Başkaları ile ilişkimiz aynı zamanda kendimizle ilişkimizi de yansıtır. Bu bakımdan kimlik, çoğulluk ifade eden bir kavramdır ve başka kimlikleri içerir. Çeşit olmaksızın birlik, başkaları olmaksızın benlik olmaz.

sınırlandırılmasında görülebilir. Ancak ayartmanın da ötesinde daha derinlikli bir etki ve ilişki de görülmektedir. Zira ötekileştirme bilinçli düşünme eşiğinin altında hareket eder ve onunla uzlaşmak için yapılan her girişim kimliğin mantığında yer etmiş inatçı engellerle ve toplumsal örgütlenmenin yapısal buyruklarıyla karşılaşır.⁴ Bu sebeple de öteki ile bir arada “birlikte” yaşamak neredeyse imkânsız hâle gelir.

Kimlik sadece hatırlananlarla inşa edilmez. Aynı zamanda unutulunanlar ya da görmezden gelinenler de bu süreçte etkili olmaktadır. Kimlik inşasının zahmeti, sınırsız ve bitimsiz görünmesinin yanı sıra artık çok önemli bir inşa normu olarak, ürünün kendi kendini silme kapasitesini ya da inşa edicilerin onu dönüştürerek başlangıçta amaçlanandan başka bir şey haline getirme kapasitesini de bünyesinde barındırmaktadır. En kesin olanı da kendi kendine kimlik verme çabasının birikime dayalı bir süreç olmadığı gibi, olmasının da tavsiye edilmeyeceğidir. Bu çaba daha çok bir yeni başlangıçlar dizisi görünümündedir ve öğrenme (ezberleme) yetisinden çok unutmaya yetisi tarafından yönlendirilmektedir. Ele geçirilen her şeyin ya da üst üste konan her taşın ömrü ikinci bir uyarıya kadar sürmektedir.⁵ Özellikle günümüzde geçerli olmak üzere kimliklerin değişkenliği daha ziyade unutmaya ya da anlamların silinmesi ile doğrudan ilişkilidir. Ancak sabit kalan unsurlar olduğu da dikkatleri çekmektedir. Söz konusu olan Batı kimliği olduğunda unutulmayan, ötekinin imajı olmaktadır.

Bauman, bireyin kimliğinin niteliği ile toplumun özerkliği arasında bağ kurar. Ona göre özerk bir toplum kendi kendini kuran toplumdur; özerk bireyler kendi kendilerini kuran bireylerdir. Bauman, kendi kendini kurmaya atılan ilk adımın, onun yeterli olmasa da zorunlu şartının, bireye kimliğinin hazır verilmediğini, bu kimliği bireylerin kendilerinin inşa etmesi ve sorumluluğunu üstlenmesi gerektiğini; başka bir deyişle, bireylerin uzun ve zahmetli, hiçbir zaman bitmeyen bir kimliklenme işiyle karşı karşıya bulduklarını fark etmek olduğunu söyler.⁶ Kimliği hazır bulduğu şekliyle bir kalıp olarak benimseyip devam ettirmekten ziyade değiştirirken devam ettiren bireylerden müteşekkil toplumların daha sağlıklı olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü kimliğin muhtevası basmakalıp hükümler olarak kabul görmez; benimsendiği ve bizzat kendileri tarafından geliştirildiği için kabul edilir. Kimliğini bu şekilde taşıyan ve yaşayan kişileri Amiran Kurtkan Bilgiseven’in ifadesiyle ferdiyet olarak nitelendirmek mümkündür:

“Ferdîyet kavramının sosyal realitedeki özellik ve ölçüleri ise, ferdin taklit ve telkin’den kendini kurtarabilme ve sosyal çevreye karşı itaatkâr olduğu zaman sırf başkaları da böyle yaptıkları veya cemiyet onu böyle davranmaya zorladığı için değil, fakat uyduğu kaideleri kendi fikir süzgecinden ve muhakemesinden geçirerek tasvip ettiği için itaatkâr olması ve böylece tefrik etme, hüküm verme ve harekete geçme kudretine sahip bulunması vasfı ve bu vasfın derecelenmesi olarak belirtilebilir.”⁷

Ferdiyet teşekkülü diğerlerini ortadan kaldıran değil, farklılıkların birlik oluşturduğu bir yapıyı meydana getirir. Farkların yok sayılmadığı ya da yok edilmediği bir toplum yapısı, yani farksız bir toplum yerine farkla birlikte cemin birlik oluşturması mümkün olsa da⁸ Batı toplumlarında farklı olan, farklılığıyla birliğe dâhil edilmemiştir.

Batı ve Öteki

Toplumların farklılığı hep var olmuş bir gerçek olmasına rağmen bu çeşitlilikte Batı için Öteki hep öteki olmuştur. Zira o, farklı olanlar içerisinde derece ve mahiyet itibarıyla aşağıda görülmüştür. “Ben”, Öteki’ne değer biçerken “benim” kültürünün ölçütlerini kullanarak karşısındakini kendisinin eksik hâli olarak görür. Ötekinin kabul görmesi ancak bu farkla mümkündür. Öteki bu hâliyle değiştirilmesi imkânsız olan, aşağıda kalma hali ile âdeta donup kalır. Farklılaştırıcı tutum, saldırgan biçimiyle Öteki’nin reddini öneren, kendi ve öteki arasındaki farkı, ötekinin dışlanması ya da en uç durumda yok edilmesiyle ortaya koymuştur. Farklılığın tersine ortaya çıkıyormuş gibi görünen evrenselcilikte ise görünürde farklı olanı kabul etme var olsa da esasta Ötekini kendine benzetme çabası hâkim olmuştur. Bütün insanların eşit oldukları ilan edilmesine rağmen ötekinin kimliği olduğu gibi kabul görmez; ötekini yok etmek gibi bir tercihte bulunulmasa da kendine benzetilebildiği ölçüde, onu inkâr ederek içine alma yolu takip edilir.⁹ Hangi yol tercih edilirse edilsin, farklılığa olduğu şekliyle hoşgörü bir yana, tahammül dahi gösterilmemektedir.

Ötekinin aynasından seyredilen kimlik, Batının farklı olanla ilişkisi, öteki olarak gördüğüne biçtiği kimlik ve bu esnada edindiği kimliği göstermesi bakımından önemlidir. Öncelikli olarak Batı ile Doğunun karşılaşmasında ötekileştirmenin bariz ifadelerini görmek mümkündür. Mesela Bacon, Türkleri zorba ve şiddet yanlısı olarak görürken söz konusu olumsuz düşüncelerini Müslümanlığa ve Hz. Peygambere de teşmil ederek ötekileştirici tutumunu sergilemektedir: “...Üçüncü kılıç Muhammed ile benzerlerinin kılıcıdır, bunu biz kullanamayız; savaşlara, vicdanlara baskı yapan kanlı zorbalıklarla din yaymaktır bu.”¹⁰ Elbette ki bu ifadeler tarihî gerçeklerle uyuşmamaktadır. Haçlı seferleri, daha sonrasında Hristiyanlık adına yapılan katliam ve soykırımlar bunun en çarpıcı örneklerini teşkil etmektedir. Türklere yönelik olumsuz yargılarda elbette ki Bacon yalnız değildir. Erasmus’tan Voltaire’e uzanan çizgiden günümüze ötekileştirmenin en çirkin ifadeleri taşınmaktadır.¹¹ Zira Batı, yüzyıllar içerisinde Doğuya dair taraflı-tarafsız, çok sayıda incelemede bulunmuş, bunları şiirden romana, buradan da bilimsel tespitler

Toplumların farklılığı hep var olmuş bir gerçek olmasına rağmen bu çeşitlilikte Batı için Öteki hep öteki olmuştur. Zira o, farklı olanlar içerisinde derece ve mahiyet itibarıyla aşağıda görülmüştür. “Ben”, Öteki’ne değer biçerken “benim” kültürünün ölçütlerini kullanarak karşısındakini kendisinin eksik hâli olarak görür. Ötekinin kabul görmesi ancak bu farkla mümkündür.

Batılı örnekler göstermektedir ki öteki “benzemezlik” ilkesi ile inşa edilmektedir. Dolayısıyla benzerleri birbirinden ayırt etmek için kullanılan farklılık nitelendirmesi buraya uygun düşmemektedir. Farksız bir toplum hayali (geçmişte evrensel; şimdi küresel) nasıl ki derin ötekileştirmelere sebep olmaksaydı, benzemezlik üzerine kurgulanan farkçı politikalar da en az o kadar derin ötekileştirmeleri doğurmuştur.

içerdiği iddia edilen eserlere varıncaya kadar geniş bir eserler yelpazesinde sunmuştur. Bütün bu çalışmalarda Doğunun kimliğini en ince ayrıntısına varıncaya kadar, bildiği kadar belirlemeyi de hedeflemiş, bununla da kalmayarak bizatihi askerî ve siyasî işgal ve müdahaleleriyle inşa etmeye çalışmıştır. Şarkiyatçılık olarak nitelendirilen çalışmalar evvela ötekileştirmenin sonra da öteki ile ilgili süreklilik arz eden inşanın mahiyetini göstermektedir. Said’in kelimeleriyle Şarkiyatçılık “daha çok, jeopolitik bilincin araştırma metinlerine, estetik, iktisat, sosyoloji, tarih, filoloji metinlerine dağılımıdır; yalnızca temel, coğrafi bir ayrımın (“dünya eşit olmayan iki yarımdan, Şark ile Garp’tan oluşur” diyen ayrımın değil), araştırmaya dayalı buluş, filolojik yeniden yapılandırma, psikolojik çözümleme, manzara betimi ile sosyolojik betimleme gibi araçlarla Şarkiyatçılık tarafından yaratılıp kalıcı kılınan bir “çıkarcı” öbeğinin de işlenip inceltilmesidir; düpedüz farklı (ya da alternatif, yeni) bir dünyaya yönelik, belirli bir anlama, kimi durumda denetleme, değiştirme, hatta şekillendirme istencinin ya da niyetinin dile getirilişi olmaktan öte, bu istencin, niyetin ta kendisidir...”¹² Niyete uygun çabalarla süren şarkiyatçılık, tarihin sayfalarında kalmış değildir. Ya da bir kere inşa edildikten sonra tamamlanmış bir proje de değildir. Şarkiyatçılık, günün şartlarına ve jeopolitik değişmelere bağlı olarak devam eden bir süreçtir.

Batının belirlediği öteki hem her şeye müstahak ilkel bir mahlûk hem de kötülüklerin ortaya çıkmasının müsebbibi olan bir günah keçisidir. Bu ayrım ötekinin kendi içerisinde olup olmamasıyla alakalıdır. Eğer muhatapları “keşif” olarak gösterilen yeni bir kolonide ise bu güruh, ilkelliği ifade eden çeşitli kelimelerle (pagan, vahşi, barbar vs.) anılmıştır. İkinci durumda ise öteki

genellikle kendi içerisinde. Bunlar her türlü olumsuz durumun ve kötü gidişatın sorumlusudurlar. Kötü gidişat gerçeklik olmakla birlikte, sorumlular hayali olabilir. Sorumlu tutulanlar da gerçek ama kurgu hayalî olabilmektedir. Tarihte bunun en bariz örneklerini Yahudilere yönelik suçlamalarda görmek mümkündür.

Her ne kadar günah keçisi aramak insan psikolojisiyle alakalı olsa da buradan hareketle Batı dışında ötekileştirme süreçlerinin ve modelinin bulunduğu

işaretle bu modeli Batı iktidarı ve hâkimiyetine bağlayan görüşleri eleştirmeyi¹³ tümüyle kabul etmenin doğru olamayacağı da düşünülmalıdır. Çünkü ötelemenin mesafesi ve ötekileştirilenin niteliğine dair Batılı örnekler, en azından Batı tarzı bir ötekileştirmenin olduğunu göstermektedir. Batılı örnekler göstermektedir ki öteki “benzemezlik” ilkesi ile inşa edilmektedir. Dolayısıyla benzerleri birbirinden ayırt etmek için kullanılan farklılık nitelendirmesi buraya uygun düşmemektedir. Farksız bir toplum hayali (geçmişte evrensel; şimdi küresel) nasıl ki derin ötekileştirmelere sebep olsaydı, benzemezlik üzerine kurgulanan farkçı politikalar da en az o kadar derin ötekileştirmeleri doğurmuştur. Batı dünyasını diğerlerinden ayıran fark da burada ortaya çıkmaktadır. Tarihi süreçte yaşanan Batılı tecrübeler bunun bariz örneklerini oluşturmaktadır.

“Batılı” kimliklerin oluşumunun, Avrupalının keşif yolculuklarında tanıştığı, yağmaladığı, boyun eğdirdiği “ötekiler”le olan karşılaşması tarafından derinden şekillendirilen bir süreç olduğu, artan bir aleniyet kazanmıştır. Batının yaptığı “keşifler”, karşısına çıkan halkların ve toprakların olduğu kadar, kendisinin de keşfi ve üretimiydiler.¹⁴ Bu bakımdan Avrupa sadece coğrafi bir bölge değil, aynı zamanda bir fikirdir: Batı medeniyetinin söylemleriyle koparılamaz bağı olan sömürge konumundaki Ötekiler ile ürkütücü karşılaşmaları dolayısıyla utanılası bir biçimde şekillenmiş bir fikirdir.¹⁵ Bu fikri yapı ile ve bu fikri yapıyı inşa etmek için Avrupalı kimlikler dünyayı keşfederken, dünyanın haritasını çizirken ve dünya hâkimiyeti iddiasında bulunurken kendilerini modern episteme’nin özneleri olarak tanımlamış ve şekillendirmişlerdir.¹⁶ Belirleyici ve dışlayıcı özne olarak kendi çizdikleri daire içerisine diğer dünyaları da dâhil etmek istemişler, uymadığında ise yok etmeyi tercih etmişlerdir. Zira Kolomb yerlilerle ilgili değerlendirmelerinde bunu açıkça ifade etmektedir:

“...Umarım İsa Efendimiz, bunlar gibi kalabalık toplulukların dinimize döndürülmesi ve Kilise’ye kazandırılması için, aynı zamanda Baba’ya, Oğul’a ve Kutsal Ruh’a inanmak istemeyenlerin de yok edilmesi için Siz Yüce Efendimiz’in karar vermesine yardım eder.”¹⁷

Batının en az dört yüz yıl boyunca, Ötekine el koyma tarihi, beraberinde ateşli silahlar, mülksüzleştirme ve daha sade ekonomik, askerî ve siyasî türden bir el koymayı da getiren yeni fikirler taşınması süreci olarak görülebilir. Denizcilik, botanik ve antropoloji bilimleri ile keşif seferleri ve sömürge amaçlı maceralar işbirliği içerisinde yürütüldü. Pasifik’in keşfinin daha ilk günlerinde gemilerin tamamı, hayvan ve bitki araştırıp, coğrafya ve haritacılığı mükemmelleştirmekle görevlendirildi ve keşif gemilerindekinden, karşılaştıkları halkları inceleyen antropologlar gibi davranmaları istendi. Bilim ressamı ve botanikçiler el üzerinde tutuluyordu; keşfedilen bitkiler köleler için ucuz yiyecek kaynağı olabilmeliydi; çizilen gemi rotaları Britanyalıları sömürgeci Fransız veya Hollandalı rakipleri karşısında üstünlük sağlamalıydı; tanışılan, karşılaşılan ve gözlemlenen halklar da mağlup edilmeleri gereken ruhlar haline gelmişti.¹⁸

Tahakkümün meşruiyeti söz konusu ikili tasnifte olumlu olanlar Avrupa merkezli “medeniyet” dairesine dâhil edilerek gerçekleştirilmiştir. “Medeniyet” düşüncesi, tüm “medeni” toplumların tek bir tipin simgeleri olduğunu varsayar. Bunların tümü, karşıtı “barbarlık” olan, tek bir planın değerlerinin somutlaşmasıdır.

Ötekileştirmenin en derinden yaşandığı ortam sömürgeci ile sömürülen karşılaşmasıdır. Sömürgeci, muhatabını her şeyiyle kendinin kılarken, bunu onun kimliğinin karakter hanesine yerleştirdiği olumsuz hükümler ve değerlendirmelerle tescilleyerek gerçekleştirmektedir. Ötekinin kimliğini inşa eden sömürgeci, aslında kendi kimliğini de inşa ettiğinin farkında değildir.

Tüm farklı ifadelerinde başlıca Aydınlanma düşünürlerinin görüşü buydu: Fransız (Condorcet, Diderot, Voltaire), Alman (Kant, Marx), İskoç (Hume, Smith, Ferguson), İngiliz (Bentham J.S: Mill) ve Amerikan (Thomas Jefferson, Benjamin Franklin).¹⁹ 18. yüzyılda yapılan değerlendirmeler ve açıklamalarda sanayi toplumu veya ticari toplum aynı zamanda medeni toplum olarak sunulmuştur. Bu anlayışta, böyle bir aşamaya gelinceye kadarki süreç, insanlığın daha geri aşamalarını ifade ediyordu. Ticari toplum ise ilerlemenin bizatihi kendisi idi. Bu toplum medeniyetti ve medeniyet tarihin yalnızca sonucu değil, aynı zamanda başarısıydı. Medeniyet, önceki toplum biçimlerinde kısıtlanmış potansiyelin gerçekleşmesiydi. Ticari toplum, medeniyeti kutsamakla, bir taraftan kendi geçmişini medeniyet dışı ifadelerle mahkûm ederken, diğer taraftan ticari toplumun özelliklerini bünyesinde taşımayan çağdaş toplumlar da ilerlemenin karşısına dikilmiş geri kalmış toplumlar olarak nitelendirilmiştir. Böylelikle, Batı Avrupa'nın ticari toplumlarıyla dünyanın geri kalanı arasındaki ilişki medeniyet ile barbarlık, ilerleme ile durağanlık, gelecek ile geçmiş arasındaki ilişki olarak kavranmıştır. Medeniyetin yegâne taşıyıcıları olarak kendilerini gördüklerinden, henüz medeniyet hâline erişememiş toplumlara tecavüz meşru olarak görülmüştür. Zira evrensel olan bu değerleri her tarafa taşımak bir görev olarak ortaya çıkmaktaydı.²⁰ Yeni sömürgeleri inşa ederken hem gaye hem de meşruiyet bu kabullerden alınmıştır.

Ötekileştirmenin en derinden yaşandığı ortam sömürgeci ile sömürülen karşılaşmasıdır. Sömürgeci, muhatabını her şeyiyle kendinin kılarken, bunu onun kimliğinin karakter hanesine yerleştirdiği olumsuz hükümler ve değerlendirmelerle tescilleyerek gerçekleştirmektedir. Ötekinin kimliğini inşa eden sömürgeci, aslında kendi kimliğini de inşa ettiğinin farkında

değildir. Cesaire'in belirttiği gibi aslında bir bumerang etkisi söz konusudur. Öyle ki, sömürgecilik, en medeni adamı bile insanlıktan çıkarır. Yerlilere duyulan nefret üzerine kurulan ve bu nefret aracılığıyla meşrulaştırılan sömürgeci faaliyet ve sömürgeci fetih, kaçınılmaz biçimde onu üstleneni dönüştürmeye yönelir. Sömürgeci de vicdanını yatıştırmak için diğer insanı bir hayvan gibi görme eğilimine girer ve kendini ona bir hayvan gibi davranmaya alıştıtır, ancak nesnel olarak bizzat kendisini bir hayvana dönüştürmeye yönelir.²¹ Bu sürecin işleyişini göstermesi

bakımından yaşananların şahidi olan Bartolome dé Las Casas'ın ifadeleri dikkat çekicidir:

“Eğer Hristiyanlar onca nitelikli insanı öldürdüler, yok ettilerse, tek amaçları altın sahibi olmak, kısa sürede çok zenginleşmek ve kişilikleriyle orantısız yüksek mevkilere gelmekti. Açgözlülükleri, dinmek bilmez hırsları –bütün dünyada daha kötüsü olamazdı- toprakların mutluluğu ve zenginliği, yerli halkın bu denli sakin, sabırlı ve kolayca boyun eğen oluşuyla birleşince, onları saymadılar, sevmadılar ve değer vermediler (Bütün bu süre boyunca gördüğüm ve bildiğim gerçekleri söylüyorum). Onları, hayvan demiyorum, (keşke hayvan muamelesi yapsalardı) hayvandan da kötü, pislikten aşağı gördüler.”²²

Sömürgecilik, en azından yayılmacılık ve ekonomik sömürü kadar özne belirleyici projeler olmuştur; kimlik oluşumu böylece bütün girişimi şekillendirmede, meşrulaştırmada ve aynı zaman da dengesizleştirmede çok önemli bir yere sahiptir; “Batı” ve “dünyanın geri kalanı” arasındaki karşılaşmalar her ikisi için de belirleyici olmuştur –ikisinin de kültürleri, sömürgecilik ve emperyalizm tarafından derinden şekillendirilmiştir; böyle oluşan “Batılı” kimlikler farklılıkla –yani “Batı”nın nasıl olmadığı anlayışlarıyla, boyun eğdirilmiş ya da sömürgeleştirilmiş, ötekinin sözde vasıflarını inşa etmek suretiyle, bağlantısal olarak çerçevelenmiştir.²³

Sömürgeleştirme sürecinde ötekine yönelik kimlik inşası modern bir dünya yaratma gayesiyle muhataplarını modernleştirme çabası ya da bizatihi onların istediği benzeme çabasının bir süreci olarak modernleşme gayreti ile şekillenmiştir. Bu istikamette modern dönemin kolektif toplumsal kimliği, büyük ölçekli, her şeyi kuşatan, türdeş, neredeyse kendi başlarına hareket eden tekil aktörlermiş gibi söz edilebilecek, ama aslında yerleştirilmiş, konumlandırılmış, sağlamaştırılmış ve bireyleşmiş benliğin buyruklarını neredeyse birer kod olarak anlamamıza ve okumamıza yol açan birleşik toplumsal kimlikler –sınıfa, ırka, ulusa, toplumsal cinsiyete ve Batıya ilişkin büyük kolektif toplumsal kimlikler- olarak dönüştürülmeye²⁴ çalışılmıştır. Bir yandan sanayi devrimiyle, öbür taraftan da Hümanist-Aydınlanmacı düşüncenin etkisiyle hız kazanıp pekişen serbest kapitalizmin elde etmiş olduğu karşı koyulmaz güçle, dini dünyevî çıkarlara alet etme gereği de ortadan kalkınca, ‘istediğimi yapar ederim’, ‘yeryüzü nimetlerini tepe tepe kullanabilirim’ zihniyetine uygun İngiliz-Yahudi ‘ben beşer tipi’, kendine benzemeyen, uymayan ne kadar insan tipi varsa, onun üstünden ilkin maddeten, arkasından daha kahredici olan manen silindir gibi geçip onu ezmiştir. ‘Bana benzemeyen insan’ tipi tüm ortamıyla ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır.²⁵ Ancak bütün projeler geleneğin kendini yenileyen gücü karşısında ve toplumsal ilişkilerin önceden planlanamayan yönleri dolayısıyla beklenen neticeleri vermemiştir. Bu sürecin Batılı yorumu, ötekinin bir türlü medeniyet dairesine girememesi ve “geri kalmışlık” zincirinin kırılmaması şeklinde yapılabilir. Ancak yorum ile gerçeklik her zaman örtüşmediği gibi, söz konusu durum burada da geçerli olabilir.

Modernliği kendine dönük akıl yürütmenin bir biçimi olarak oluşturan kuramlar ve kavramlaştırmalar gibi, bu kolektif toplumsal kimlikler de modern dünyayı üreten, sanayileşme, kapitalizm, kentleşme, dünya piyasasının oluşumu, toplumsal ve cinsiyete dayalı işbölümü, bireysel ve toplumsal hayatın kamu ve özel şeklindeki büyük ayrımı; ayrıca ulus devletin egemenliği ve Batılılaşma ile modernlik

Parçalanma, modernist tasarımın aksine gerçekliğin bizatihi onu yaşayan ve yapanlarca oldukça farklılaştığını göstermektedir. Gerçeklik, birilerinin hayali kurgularının ötesinde toplumsal ilişkilerin tarihî süreçteki işleyişi ile inşa edilmektedir. Hacı Bayram Veli'nin "Ben dahi bile yapıldım taşu toprak arasında" ifadesinde olduğu gibi, inşa edenler de aslında inşa olunmaktadır.

anlayışı arasındaki özdeşleşme tarafından sahneye konan ve sağlamlaştırılan kimliklerdir. Ancak bu kimlikler artık geçmişte verdikleri gibi bir kimlik kodu verememektedirler.²⁶ Çünkü modernliğin tasavvur ettiği kimlik modelinin parçalanmasında birçok başarısızlığın da etkisi olmuştur. Öyle ki savaş ve şiddet, çevresel hasar, sömürü, kötü bürokratik yönetim ve yolsuzluklar, adil maddî refah, millî ve küresel seviyede güvenlik gibi temel meselelere tam manasıyla çözüm bulamamıştır.²⁷ Bütün bunların dışında başarısızlığın asıl sebebinin toplumları hamur yumuşaklığında biçimlendirilebilir nesnelere olarak görmekte olduğu söylenebilir. Bugün gelinen nokta, toplumun bir mühendis edası ile şekillendirilemeyecek kadar girift olduğunu ve çok yönlü etki ve ilişkiler ağından oluştuğunu göstermektedir. Bu ağın motifleri ve bu motiflerden meydana gelen büyük desen zamanın ağlarından bağımsız dokunmamaktadır. Günümüze yaklaştıkça ve bugün ziyadesiyle başka toplumlarla olan etkileşimle de bağlantılı bir şekilde yeni ihtiyaçların ürettiği yeni çözümler gittikçe artmaktadır. Eski anlamlar dairesinde yeni anlamlar çıkmakta, toplumsal ilişkilerin ifadesi ve sembolü olan kimlikler değişerek devam etmekte, bazı durumlarda da parçalanmaktadır. Parçalanma, modernist tasarımın aksine gerçekliğin bizatihi onu yaşayan ve yapanlarca oldukça farklılaştığını göstermektedir. Gerçeklik, birilerinin hayali kurgularının ötesinde toplumsal ilişkilerin tarihî süreçteki işleyişi ile inşa edilmektedir. Hacı Bayram Veli'nin "Ben dahi bile yapıldım taşu toprak arasında" ifadesinde olduğu gibi, inşa edenler de aslında inşa olunmaktadır.

Süreç, olmuş-bitmiş değildir. Batının hem ötekileştirdiklerini hem de bunun karşısında konumlandığı kendisini kimliklendirme çabası devam etmektedir. "Yeni Avrupa"da aynı dışlayıcı ilkeler işlemeye devam etmekte ve Avrupa kimliği –gerek içeride gerekse dışarıda– gene aynı

Avrupa-dışı ya da Avrupa-karşıtı olanlara bağlı olarak inşa edilmektedir. Bugün Avrupa idealini en fazla tehdit ediyor görünenler Japonlar, Müslümanlar ve fakirlerdir. Avrupa, işte bu "Ötekiler"e karşı olan "Avrupa"dır.²⁸ Geçmişten gelen ve uygulamaların zeminini oluşturan bu üstünlük duygusu, incelmış ve sofistike

şekliyle, hâlâ yürürlüktedir. Buna göre insanlık üç daire hâlinde mütalaa olunur: İngiliz-Yahudi dairesinin ayrı ayrı basamaklarında duranlar, ona değişik dereceler ile kademelerde taraftar olanlar ve nihayet bu iki dairede yer almayanlar. Üçüncü daireden ikinci daireye farklı biçim ve raddelerde geçiş mümkünken, birinciye yükselmek imkânsız denebilecek kadar müşkildir.²⁹ Söz konusu müşkilat bizatihi Avrupa içinde fiilen yer almakla birlikte Avrupalı olamamak/olmamakla kendisini göstermektedir.

İçlerindeki Ötekiler: Göçmenler

Modernliğin kuşatıcı temalarından olan kimlik duygusunu bozup sorgulayan şey göçle birlikte gerçekleşen adeta etrafa saçılmadır. Öteki, “radikal başka” tanındığında, artık dünyanın merkezinde olunmadığı kabul edilmiş olur. İnsanın merkez ve varlık duygusu değişir. Buna paralel olarak, tarihî, kültürel ve psişik öznel olarak insanlar da köklerinden koparılır, varoluşuna, hareket ve başkalaşım bağlamında karşılık vermeye zorlanır. Günümüzde özellikle Batı ve diğerleri arasındaki eleştirel ve uzak mesafenin daralması beklenmektedir.³⁰ Ancak söz konusu gelişme fiilen görülmemektedir. Farklı olanlar arasındaki mesafenin sebepleri ya da gerekçeleri değişmekte ama boşluk kapanmadığı gibi bazı durumlarda uçuruma da dönüşebilmektedir.

Yaşadığımız dönemin kimlik mücadelesinde göçmenler merkezî konumda bulunmaktadır. Bunu bir savaş olarak gören Maalouf, “ya Batı onların yeniden gönüllerini fethetmeyi, güvenlerini kazanmayı, öne sürdüğü değerleri onlara kabul ettirmeyi başarıp, dünyanın geri kalanıyla olan ilişkilerinden kendine yardımcı olacak belagatli arabulucular edinecek; ya da göçmenler onun en ciddi sorunu hâline gelecekler”³¹ demektedir. Bu cümlede iki vurgu dikkatleri çekiyor: İlki, “öne sürdüğü değerleri onlara kabul ettirmek” ki bu muhatabının kimliğine saygı duyma ve hayat hakkı tanıma yerine, onlara kendi değerleriyle donattıkları kimliği kabul ettirme çabasıdır. Bundan sonra ikinci vurgu gelmektedir: “belagatli arabulucular edinmek” ki bu da devşirme yoluyla yetiştirilmiş misyonerlere tekabül etmektedir. Yani önce devşirmeli, sonra misyoner

Yaşadığımız dönemin kimlik mücadelesinde göçmenler merkezî konumda bulunmaktadır. Bunu bir savaş olarak gören Maalouf, “ya Batı onların yeniden gönüllerini fethetmeyi, güvenlerini kazanmayı, öne sürdüğü değerleri onlara kabul ettirmeyi başarıp, dünyanın geri kalanıyla olan ilişkilerinden kendine yardımcı olacak belagatli arabulucular edinecek; ya da göçmenler onun en ciddi sorunu hâline gelecekler”

Göçmen meselesinde madalyonun bir yüzünü göçmenler oluşturuyorsa da, diğer yüzünde bizatihi ev sahipleri vardır. Öz vatanlarının yabancıların işgalinde olduğunu düşünen sakinler, taşkınlıklarıyla seslerini yükseltmeye ve şiddet kullanmak suretiyle göçmenleri kendi ülkelerine dönmeye zorlamaktadırlar. Özellikle Almanya'da başta Türkler olmak üzere ötelenmiş zümrelere yönelik şiddet ve baskı gittikçe artmaktadır.

olarak kullanmalı! Eğer Batı bunu başaramazsa çetin bir savaşa hazır olmalıdır:

*"Savaş çetin olacak, üstelik Batı artık onu kazanabilmek için çok iyi bir konumda değil. Dün, onun hareketlerine yalnızca ekonomik engeller ve kendi kültürel önyargıları köstek vuruyordu. Bugünse, çok büyük bir düşmanı hesaba katmak durumunda: Uzun zamandır yaralı olan ve şimdi ölümcül bir hâl alan o kimlikler. Eski zamanlardaki göçmenler, sömürge halkları gibi, koruyucu güçten yalnızca üvey ana gibi değil de, ana gibi davranmasını istiyorlardı; onların oğullarıysa kızgınlıktan, gururdan, yılgınlıktan ve sabırsızlıktan bu akrabalık ilişkisini istemiyorlar artık; kökenselel aidiyetlerinin simgelerini bayrak gibi sallıyor ve kimi zaman ikinci evleri düşman toprağıymış gibi davranıyorlar. Eskiden biraz yavaş olsa da etkisini gösteren bütünleştirme makinesi tıkandı. Bazen de onu kasten bozuyorlar."*³²

Aslında göçmen meselesinde madalyonun bir yüzünü göçmenler oluşturuyorsa da, diğer yüzünde bizatihi ev sahipleri vardır. Öz vatanlarının yabancıların işgalinde olduğunu düşünen sakinler, taşkınlıklarıyla seslerini yükseltmeye ve şiddet kullanmak suretiyle göçmenleri kendi ülkelerine dönmeye zorlamaktadırlar. Özellikle Almanya'da başta Türkler olmak üzere ötelenmiş zümrelere yönelik şiddet ve baskı gittikçe artmaktadır. Bu ise savaşı davet etmektir. Savaşa davetiyenin göçmenin psikolojisine etkisini göstermesi bakımından şu ifadeler dikkate değerdir:

"...İnsanlar çok yönlü aidiyetlerini üstlenemiyorlarsa, sürekli olarak saflarını seçmek durumunda bırakılıyorlarsa, kabilelerinin safları arasında dönmeye zorlanıyorlarsa, o hâlde dünyanın gidişatı hakkında endişelenmekte haklıyız demektir...İçinden işte katiller böyle "imal ediliyor" diye haykırmak geliyor! (...) Her birimiz kendi çeşitliliğini üstlenmeye, kimliğini en üst aidiyet konumuna yükseltilmiş ve dışlanma aracı, bazen de savaş aleti haline getirilmiş tek bir aidiyetle eritmek yerine, çeşitli aidiyetlerin toplamı gibi algılamaya teşvik edilmelidir. Özellikle de içinde yaşadıkları toplumun kültürüyle, içinden çıktıkları kültür örtüşmeyen herkesin, bu çifte aidiyeti fazla yara almadan üstlenebilmesi, kökenlerindeki kültürlerine bağlılıklarını

*koruyabilmeleri, onu utanç verici bir hastalık gibi gizlemek zorunda kalmamaları ve yanı sıra, onları kabul eden ülkeye kendilerini açabilmeleri gerekir.*³³

Uzun bir sömürgecilik tarihi, Üçüncü Dün-ya'nın pek çok insanını sığınmacı ve göçmen olarak Birinci Dünya'ya getirmiştir. Bir zamanlar Avrupa, Afrika ve Asya kültürlerine uzaklarda muhatap olmaktadır şimdi "Öteki", kendisini Batı metropolünün orta yerine yerleştirmiştir. Tersine bir istila ile çevre, sömürge merkeze nüfuz etmiştir.³⁴ Bu durum eski ırkçılıklara yenilerinin eklenmesine yol açmıştır.

Yeni – ırkçılık, "sömürgecilikten kurtuluş" çağına, eski sömürgelemlerle eski metropoller arasındaki nüfus hareketlerinin tersine çevrilmesi, insanlığın tek bir siyasal alan içinde parçalanışı çağına ait bir ırkçılıktır. Göçle birlikte meydana gelen değişimler artık ırksız ırkçılık denen bir durum ortaya çıkarmıştır. Baskın temanın biyolojik soyaçekim değil, kültürel farklılıkların aşılabilirliği olduğu bir ırkçılık; ilk bakışta bazı grup ya da halkların diğerlerine üstünlüğünü değil, sadece sınırların kaldırılmasının sakıncasını, hayat tarzlarının ve geleneklerin bağdaşmazlığını savunan böyle bir anlayış "farkçı-ırkçılık" olarak adlandırılmaktadır.³⁵ Farklılığın niçin aşılması gerektiği hususu dikkatleri çekmektedir. Bir zamanların "evrensel" şimdinin "küresel" projelerinde farklılıkların törpülenerek tek bir daire etrafında toplanılma dayatması bizzatı ırkçılıktır. Zira farklılıkların farklardan birisi içerisinde eritilmesi kaçınılmaz olacaktır. Bu tehdittir ki, farklı olanları farklılık çizgisine sürüklemektedir. Batı dünyasında kısa süreli uygulamaların ardından göçmenlere yönelik çok kültürlü politikalar terk edilmiş, onların kendi kültürleri ile varlığı tehdit olarak görülmüş ve göçmenlere yönelik buldukları yerle alakalı yeni zorunluluklar ve yükümlülükler getirilmiştir. Söz konusu zorunlulukları yerine getirmeyenler sadece yasal karşılık bulmamaktadır. Yeni ötelenmelere maruz kalmakta ve yeni ötekileştirmelere muhatap olmaktadır.

Sonuç

Batılı kimliklerin oluşumu, onların Batı-dışı ötekilerle olan hayali ve gerçek karşılaşmalarının

Batı dünyasında kısa süreli uygulamaların ardından göçmenlere yönelik çok kültürlü politikalar terk edilmiş, onların kendi kültürleri ile varlığı tehdit olarak görülmüş ve göçmenlere yönelik buldukları yerle alakalı yeni zorunluluklar ve yükümlülükler getirilmiştir. Söz konusu zorunlulukları yerine getirmeyenler sadece yasal karşılık bulmamaktadır. Yeni ötelenmelere maruz kalmakta ve yeni ötekileştirmelere muhatap olmaktadır.

belirleyici etkisini dikkate almadan anlamak mümkün değildir. “Batı” ve “Avrupalı”, hatta “beyaz” gibi kimlikler ve onların akılcılık, “uygarlık” ve Hristiyanlık kavramları ile birleşmesi ve bunların üstüne, çıplak/giyinik, sözlü/okuryazar, teknolojik olarak geri/ileri gibi ikiliklerin belirlediği putperestlik ve vahşilik imgelerinin bindirilmesi, onların emperyalist sömürü ve sömürge tahakkümü süreçlerinde ortaya çıkmıştır.³⁶ Batı dünyası kendi kimliğini oluştururken, varoluşunun temeline farklılığı yerleştirmiştir. Tabî veya inşa edilmiş farklılıklar hep iki ayrı zıt dünyanın unsurları olarak resmedilmiştir. Resmin koyuluğu arttıkça, zıt olanların ötelenmesini de artırmış ve kapatılması mümkün olmayacak şekilde, mesafe gittikçe açılmıştır. Batılı kimlik kesinliğini ifadeyle hükmünü geçerli kılmak için farklılıkları ötekiliğe dönüştürmüştür.

Bu anlayış açısından ortak bir insanlık âlemi-dairesi yoktur. Her halükârda bir sınıflandırma yapılır. Bu sınıflandırmada “kendi” merkezli anlayışın etrafına diğerleri farklı mesafelerde olmak üzere ötelenir ve ötekileştirilir. Merkezden uzaklaştıkça insanî özellikler kaybolur. Merkeze yakın olanlar ıslah edilebilir özelliktedir. Islah edilebilirlik “itaat” çerçevesinde düşünülür ve hizmet işlevi ile donatılır. Bu halkanın dışındakiler itaaten uzaktır ve onların fayda unsuru olmadıkları düşünülür. Fayda unsuru olmayanlar üzerinde ıslah çabası beyhudedir ve kaynak israfıdır. Bu zihniyet en azından Kolomb’dan beri böyledir.

Modernizmin “eğitici” yönü iki boyutlu işlemiştir: İlki “Adam edilebilecekler”e yönelik olarak işleyen süreçte modern hayatın içerisinde ve iş hayatında atfedilen rolleri oynamaları için yeterli donanıma kavuşturma ve disipline etme çabası; ikincisi, “Adam olmak” isteyenlerin cephesinde modernizmin gerekleri yerine getirilmeye ve adam olarak kabul ettikleri “onlar” gibi olmaya çalışılıp, bu istikamette itaatkâr ve taklitçi bir yolda yürünmesidir. Bu yolun götürdüğü menzilde Batılı modernistlerce “bunlar zaten adam olmaz” noktası ağır basmış, modernleşmeye öykünenlerde ise, “onlar zaten adam değillerdi, sömürücü, emperyalist ve zalim bir topluluktu” hükmü hâkim olmuştur. Benzeme arzusu ve benzetme azmi, istek ve gayret kaybına uğramıştır.

¹ ASSMANN, Jan (2001), Kültürel Bellek, Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik, çev. A. Tekin, Ayrıntı Yay. s.135.

² CONOLLY, William E (1995), Kimlik ve Farklılık, Siyasetin Açmazlarına Dair Demokratik Çözüm Önerileri, çev. F. Lelesizalın, İstanbul: Ayrıntı Yay. s. 93.

³ HALL, Stuart (1998), “Eski ve Yeni Kimlikler, Eski ve Yeni Etniklikler”, Kültür, Küreselleşme ve Dünya-Sistemi, drl. A.D. KING; çev. G. SEÇKİN-Ü.H. YOLSAL), Ankara, s.72.

⁴ CONOLLY, William E. age., s. 24.

⁵ BAUMAN, Zygmunt (2000), Siyaset Arayışı, çev. T. BİRKAN, İstanbul: Metis Yay. s. 29.

⁶ BAUMAN, Zygmunt: Aynı Eser, s. 146.

⁷ KURTKAN BİLGİSEVEN, Amiran: Genel Sosyoloji, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2006, s. 18.

⁸ KURTKAN BİLGİSEVEN (1989), Amiran: İslamiyetin Kültürel Özellikleri ve İslami Kavramlar I, İstanbul: Filiz Kitabevi, s.135-139.

⁹ SCHNAPPER, Dominique (2005), Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki ile İlişki, çev. A. Sönmezay, İstanbul: Bilgi Üni. Yay. s. 25-28.

¹⁰ BACON, Francis: Denemeler, çev. A. Göktürk, İstanbul: YKY Yay. 2011, s. 34.

¹¹ COŞKUN, Recai-DOĞRUAYOL, Adnan: “Küreselleşmenin Zihniyet Arkaplanı ve Batı Üçlemesinde Evrenselliği Arayış: Totus Genum Humanum”, Türk Yurdu, C.31, S.291, Kasım 2011, s. 94.

- ¹²SAİD, Edward W. (2008), Şarkiyatçılık, Batı'nın Şark Anlayışları, çev.B. Ülner, İstanbul: Metis Yay., s. 21-22.
- ¹³BİLGİN, Nuri (2007), Kimlik İnşası, Aşına Kitaplar- İzmir: Turmaks Yay. s.175.
- ¹⁴RATTANSİ, Ali: agm., s. 49.
- ¹⁵MORLEY, David-ROBINS, Kevin (1997), Kimlik Mekânları, Küresel Medya, Elektronik Ortamlar ve Kültürel Sınırlar çev. E. ZEYBEKOĞLU, İstanbul. s. 23.
- ¹⁶CHAMBERS, Iain: Göç s.161.
- ¹⁷Kristof Kolomb (1999), Seyir Defterleri, çev. S. Maden, Çekirdek Yay., s. 65.
- ¹⁸FENTON, Steve (2001), Etnisite, Irkçılık, Sınıf ve Kültür çev. N. Şad, Ankara: Phoenix Yay. s. 113.
- ¹⁹GRAY, John (1999), Sahte Şafak, çev. G.Ç. GÜVEN, İstanbul, s.172.
- ²⁰POOLE, Ross (1993), Ahlâk ve Modernlik, çev. M. KÜÇÜK, İstanbul s. 40-41.
- ²¹CESAIRE, Aime (2005), Fransız Irkçılığının Fikri Temelleri, Sömürgecilik Üzerine Söylev, çev. G. Ayas, İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yay. s.76.
- ²²Bartolome de Las Casas (1999), Kızılderililer Nasıl Yok edildi?, çev. M. Ural, İstanbul, s.24-25.
- ²³RATTANSİ, Ali (1997), "Postmodern" Bir Çerçeve "Batı" Irkçılıkları, Etniklikler ve Kimlikler", Irkçılık, Modernite ve Kimlik hzl. A. Rattansi-S. Westwood; çev. S. Akyüz, İstanbul: Sarmal Yay, s. 50-51.
- ²⁴HALL, Stuart (1998), "Eski ve Yeni Kimlikler, Eski ve Yeni Etniklikler", Kültür, Küreselleşme ve Dünya-Sistemi, drl. A.D. KING; çev. G. SEÇKİN-Ü.H. YOLSAL, Ankara, s. 67.
- ²⁵DURALI, Ş. Teoman (2006), Çağdaş Küresel Medeniyet, İstanbul: Dergah Yay. s.144.
- ²⁶HALL, Stuart: agm., s. 67-68.
- ²⁷RATTANSİ, Ali: agm., s.11
- ²⁸MORLEY, David-ROBINS, Kevin: age., s. 43.
- ²⁹DURALI, Ş. Teoman:age., s. 144.
- ³⁰CHAMBERS, Lain (2005), Göç, Kültür, Kimlik, çev. İ. Türkmen-M. Beşikçi, İstanbul: Ayrıntı Yay. s. 39.
- ³¹MAALOUF, Amin (2009), Çivisi Çıkmış Dünya, Uygurluklarımız Tükendiğinde, çev. O. Türkay, İstanbul: YKY Yay, s. 169-170.
- ³²MAALOUF, Amin: Aynı Eser., s. 170.
- ³³MAALOUF, Amin (2004), Ölümçül Kimlikler, çev. A. Bora, 18. Baskı, İstanbul: YKY Yay. s. 129, 11-12.
- ³⁴MORLEY, David-ROBINS (1997), Kevin: Kimlik Mekânları, Küresel Medya, Elektronik Ortamlar ve Kültürel Sınırlar çev. E. ZEYBEKOĞLU, İstanbul, s.159.
- ³⁵BALİBAR, Etienne (2000), "Bir "Yeni-Irkçılık" Var mı?", Irk, Ulus, Sınıf, Belirsiz Kimlikler, çev. N. Ökten, İstanbul: Metis Yay. s. 30.
- ³⁶RATTANSİ, Ali: agm., s. 49.